

Soud, nebo diagnostik?

Nejde o budoucnost ústavů a domovů, jde o budoucnost ohrožených dětí

Jako neodbytné vlny umělého příboje se vrací špatné nápady na podřízení celé oblasti institucionální náhradní výchovy pod křídla ministerstva práce a sociálních věcí. Nedávno to ale trochu vypadalo, že je nějaká změna na spadnutí – a teď se zase zdá, že není, že se bude čekat na to, jak dopadnou volby.

Nejde jen o boj o to, kdo bude rozhodovat o nemalém objemu finančních prostředků vynakládaných na ústavní péči o děti z rodin, které z nějakých důvodů ve výchově, v zajištění bezpečnosti a zdraví dítěte selhávají. Ačkoliv bych tuto motivaci rozhodně nepodceňoval. Jde o pojetí nezbytnosti či zbytečnosti odborné diagnostiky těchto dětí, ze které pak vyplývá veškerá následná práce s nimi v dětských domovech nebo ve výchovných ústavech. Jde o názor na úkoly i samotnou potřebnost existence diagnostických ústavů, zařízení z pohledu speciální pedagogiky vysoce odborných.

Náhradní výchova je prostorem, v němž se potkávají kompetence několika oblastí – výchovy, sociální péče, zdravotnictví, vnitra i spravedlnosti. Uvědomme si ale, že jde o děti, o děti v těžkých životních situacích, které hledají často s velkými potížemi své mantinely. Při tom mohou všechny tyto oblasti pomoci, dominantní rolí ale má bezpochyby výchova. Výchova budující zmíněné bariéry a vzdělávání, které představuje perspektivu pro další život dětí.

To všechno není žádná novinka, o řešení jisté roztržičnosti oblasti náhradní výchovy se debatuje už velmi dlouho. Tedy – debatuje. Vzpomínám, že ještě

v době, kdy na ministerstvu školství vedl odbor speciálního vzdělávání etoped Jiří Pilař, probíhaly opakovaně snahy domluvit se s ministerstvem práce a sociálních věcí na společném postupu. Dost marně. Už tehdy naráželo ministerstvo školství na představu, že se v této oblasti moc angažuje (nechtěl jsem použít slovo roztahuje), že by se mělo stáhnout a „přenechat“ ji sociální péči.

Stín Memoranda

Občas došlo k nějaké schůzce jakýchsi pracovních skupin, výsledky však byly minimální, pokud vůbec nějaké. Otázka je, jestli toto řešení – neřešení nebylo pro oblast náhradní výchovy spíše pozitivní než negativní zprávou. Jistý zlom se začal rýsovat přibližně před rokem, kdy se na veřejnosti objevilo Memorandum o spolupráci mezi MPSV, MŠMT a MZ. „Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstvo zdravotnictví (dále jen partnerská ministerstva) jsou ústřední správní úřady, do jejichž gesce spadá poskytování rezidenční (pobytové) ne zdravotní péče pro děti,“ říká s v ní. Kromě dětských domovů zřizovaných kraji a jaksí metodicky spravovaných rezortem školství se jedná třeba o zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc v gesce MPSV a zdravotnické kojenecké ústavy, které se taky dlouho likvidace ve jménu dobra pro děti obávají.

Bez ohledu na logiku rozčlenění odpovědností je tato diferenciací označována jako roztržičnost. Požadavek na „sjednocení péče“ se objevil už ve vládním materiálu z roku 2012 a Memorandum na to pochoptitelně odkazuje. Podstatné ale je, že ze strany MŠMT to tehdy bylo formulováno relativně opatrně. Píše se v něm, že MPSV bude „gestorem přijatého komplexního legislativního řešení“, což není zcela totéž jako „sjednocení péče“, i když i MŠMT v rámci tohoto textu bylo připraveno zavázat se k „součinnosti při plánování optimalizace a sjednocení sítě služeb pro ohrožené rodiny a děti“.

V dopisu, který ministryně školství Kateřina Valachová k upravenému návrhu Memoranda v září 2015 připojila, mimo jiné píše, že „nezbytným řešením je tedy vytvoření nové právní normy (tak jak je uvedeno v Národním akčním plánu), která sjednotí pojmosloví a smysluplně prováže kompetence jednotlivých resortů v péči o ohrožené děti“. Není to tedy o sjednocení, ale o provázání kompetencí, to je něco trochu jiného. Připouští možnost přesunu dětských domovů pod MPSV (což mezi nimi žádné nadšení asi nevyvolá), jasně se ale vymezuje proti přesunu výchovných zařízení. „V gesce Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy jsou zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči, která vzdělávají a vychovávají ohrožené děti. V diagnostickém ústavu, výchovném ústavu, dětském domově se školou i ve středisku výchovné péče probíhá výchovně-vzdělávací proces u ohrožených dětí s poruchami chování, jehož kvalita je zajištěna vysoce kvalifikovaným personálem. Pro zachování odpovídající péče o tuto úzce specifickou skupinu

Na dotaz UN, zda je pravda, že jednání o sjednocení náhradní péče mezi MŠMT, MPSV a MZ skončila a že se hledání řešení odkládá až na dobu po volbách, odpovědělo MŠMT:

Jednání o náhradní péči jsou motivována snahou o zkvalitnění jejího systému, které nelze redukovat na otázku sjednocení pod jedním ministerstvem a už vůbec nelze předjímat tento výsledek jednání. MŠMT připravuje další konkrétní řešení ke zlepšení péče o ohrožené děti, zvlášť v oblasti prevence, a do zlepšování fungování sítě institucionálních zařízení investuje úřad téměř 100 milionů korun ročně. Ministerstvo dále stanovilo personální standardy a standardy kvality péče, a hlavně se zaměřuje na budování střední

sek výchovné péče, která mají fungovat ambulantně jako preventivní nástroj před samotným umístěním do zařízení institucionální péče ke zlepšení péče o ohrožené děti, zvlášť v oblasti prevence. Paní ministryně Valachová se zároveň obrátila na ministryni práce a sociálních věcí, aby v oblasti činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí zjedнала nápravu a řešila otázku zbytečnému umístění dětí do dětských domovů.

Podle analýzy MŠMT přicházejí ve větši-

ně případy do zařízení ústavní a ochranné výchovy dětí ve věku 15 až 18 let, což není z hlediska působení na jejich další vývoj ideální. K rozhodnutí orgánu pro sociálně-právní ochranu dětí (OSPOD) tak dochází až v případech, kdy jsou patologické změny v chování dětí už rozsáhlé a možnost pozitivních změn je značně snížena. Naopak dětí mladších šesti let je v těchto zařízeních méně než 2 procenta. Síť institucionálních zařízení tak plní hlavně výchovnou a vzdělávací funkci, proto má zachování gesce MŠMT v oblasti diagnostických a výchovných ústavů smysl. Co se týče dětských domovů, rozhodnutí je na dohodě Asociace krajů ČR a MPSV.

ohrožených dětí je nezbytné tato zařízení ponechat v gesci MŠMT," psala ministryně školství.

Je evidentní, že ani tento velmi vstřícný návrh řešení se ministryni práce Michaele Marksové nelíbil. A protože je místopředsedkyní strany, je jasné, jak to muselo dopadnout. Nejdříve jsme se na začátku listopadu 2015 dozvěděli z tiskové zprávy, že se podpis Memoranda odkládá, ale že je to „čistě technické opatření“, protože se čeká na názor krajů. A pak Memorandum umřelo.

Sjednocení pod jeden rezort

Ticho po pěšině trvalo do listopadu loňského roku, kdy se vláda znovu usnesla, že „sjednocení služeb sociální prevence, služeb poskytujících pobytovou péči dětem, služeb sociálně-zdravotních nebo výchovných a dalších služeb pro ohrožené děti a jejich rodiny v jejich působnosti pod jeden rezort“ a hned taky na zpracování „právní úpravy postupného snižování kapacity jednotlivých sjednocených typů zařízení služeb pobytové péče o ohrožené děti“. A v tiskové zprávě, která byla vydána krátce poté, MŠMT tvrdí, že pracuje na zlepšení péče o ohrožené děti, ke „sjednocení“ ale připojuje slovo „systému“, což je poněkud něco jiného než sjednocení služeb. A rovnou upozorňuje, že „počet dětí v dětských domovech sice klesá, zvyšuje se ale počet dětí s výchovnými problémy ve výchovných a diagnostických ústavech“.

MŠMT na dotaz UN odpovědělo, že jeho prioritou „bylo a je zabezpečení výchovně-vzdělávací složky pro děti umístěné v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. V tomto kontextu jsou aktuálně vedena ze strany MŠMT, coby zřizovatele školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, jednání všech zainteresovaných resortů o dalším postupu.“

Ovšem revolta proti místopředsedkyni vlastní strany nemůže být na úrovni „sorry jako“, ona i revolta jemná vyžaduje dostatečně tvrdohlavost, kterou se ministryně školství K. Valachová bezpochyby vyznačuje. Termín pro představení návrhů na změnu vláda nastavila na červen tohoto roku. MPSV evidentně o zachování statu quo nestojí. V odpovědi na dotaz UN v podstatě jen zopakovalo znění usnesení vlády s tím, že „zavázalo k jednání o sjednocení péče o ohrožené děti pod jeden rezort ministryni práce a sociálních věcí, ministryni školství, mládeže a tělovýchovy a ministra zdravotnictví“. Mezirezortní jednání ovšem pořád nemají společný výsledek a vypadá to, že o věci budou muset rozhodovat politici vzešílí z podzimních voleb.

O celou oblast náhradní péče se chce starat rezort, který zatím není schopen vystavět vlastní síť sociálně-právní ochrany tak, aby byla skutečně plně funkční, což není kritika jednotlivých sociálních

ilustrační foto z DB Leccre, autor

pracovníků, ale kapacity a řízení systému. Rezort, který kritizuje vysoký počet dětí v dětských domovech a výchovných zařízeních, ačkoliv bez návrhů OSPODu by nebylo umístěno ani jedno z nich.

Selektivní nadšení

Ministerstvo školství ale není jediný rezort, který není z představy sjednocení celé oblasti pod křídla MPSV nadšený. Kraje mají obavy, že by to znamenalo postupné rušení dětských domovů, s ohledem na dikci, kterou současná MPSV v souvislosti s náhradní péčí volí, to nejsou obavy vůbec plané. O „škodlivosti“ kojeneckých ústavů bylo už taky vyřčeno mnoho slov. Bylo by dobré se do nich někdy podívat. Jistě, stejně jako v dětských domovech i v nich jsou některé děti, které by mohly najít svoji náhradní rodinu, jsou v nich ale i děti, u kterých by se to blížilo zázraku. Jaká by byla jejich budoucnost při likvidaci jejich současného zázemí z důvodu prosazení dobra?

Není to poprvé, kdy se objevuje požadavek, že je nutné zakázat umístování dětí mladších nejdříve tří a posléze sedmi let do dětských ústavů. Žádná z předchozích vět neznamená, že by měly být tyto děti vychovávány v ústavní péči, pokud by byla jiná možnost. Ovšem likvidovat ústavní péči za situace, kdy ta „jiná“ není stoprocentně zabezpečena, je jen důkaz nezodpovědnosti. A pokud je to tak naplánováno kvůli politické doktríně, pak je to dokladem programové slepoty vůči reálným potřebám.

Kdo řekne kam?

Kdo bude šéfem, zřizovatelem a nastavovatelem pravidel, to není jediný problém, se kterým se oblast náhradní výchovy, zejména výchovných a diagnostických ústavů (a dětských domovů se školou

a dětských ústavů a vlastně i středisek výchovné péče) musí vypořádávat. Od přijetí novely občanského zákoníku probíhá trvalý boj o změnu pravidel umístování dětí do těchto zařízení. Před zhruba dvěma lety byla totiž odejmuta kompetence zařazovat děti do výchovných ústavů a dětských domovů diagnostickým ústavům. Ono by se mohlo zdát logické, že tak zásadní rozhodnutí by mělo připadat pouze soudcům, pokud by ale tyto soudy rozhodovaly zaštitěny informacemi, které mívaly právě diagnostické ústavy, a to nejen o samotných klientech, kteří prošli jejich odbornou diagnostikou, ale i o zařízeních náhradní výchovy, dětských domovech, dětských domovech se školou a výchovných ústavech, kam jednotlivé klienty podle výsledků diagnostiky doporučovaly umístit. Protože tato zařízení se výrazně liší nejen místem, kde stojí, a prostředím, které má svůj vliv na resocializaci klientů, ale zejména nastaveným režimem, personálním obsazením, nabízenými činnostmi atd.

O kompetenci soudů na straně jedné a diagnostických ústavů na straně druhé se debatovalo dost marně před změnou občanského zákoníku, kdy oponentním názorům nikdo nenaslouchal, i po ní. Nedávno proběhla na toto téma celkem výživná diskuze v poslanecké sněmovně, kdy se debatovalo nad návrhem na novelizaci občanského zákoníku, se kterým přišla poslankyně Helena Válková (za ANO) a jímž by se vrátily diagnostickým ústavům některé kompetence. Hned zkraje – návrhy na změnu zatím nebyly přijaty. Stojí zato si ale poslechnout argumenty, které byly v rámci poslanecké diskuze vzneseny, protože v současnosti je v podstatě stejný návrh na změnu kompetencí soudů a diagnostických ústavů znovu předložen k projednávání. Znovu ▶

► za ním stojí prof. Válková, podporují ho ale její kolegyně i z jiných stran.

Diskuze byla vyhrocená

Marta Semelová z KSČM upozorňovala, že „před novým občanským zákoníkem, před jeho přijetím, rozhodovaly o umístění dítěte s nařízenou ústavní výchovou diagnostické ústavy a nebyl s tím problém. Rozhodovaly ve správním řízení vždy na základě provedené komplexní diagnostiky, vždy ve spolupráci s orgány sociálně-právní ochrany dětí, se zákonnými zástupci i samotným dítětem, a to v jeho zájmu. V případě potřeby rozhodovaly ve správním řízení také o přemístění dítěte do jiného zařízení. Systém fungoval a zajišťoval včasnou a odbornou pomoc dětem, které ji potřebovaly. Novela občanského zákoníku, která diagnostickým ústavům tuto pravomoc odebrala a předala ji soudům, situaci v mnoha ohledech zkomplikovala a doplácí na to děti,“ prohlásila s tím, že nepochybuje snahu, práci a odbornost sociálních pracovníků orgánů pro sociálně-právní ochranu dětí, ale OSPOD pracuje s rodinou, s dítětem z hlediska sociálního. „Nejsou to etopedi, psychologové ani psychiatři,“ upozorňuje.

Jana Hnyková z Úsvitu se k debatě připojila s tím, že „diagnostický ústav v minulosti rozhodoval a podle tohoto návrhu by opět rozhodoval ve správním řízení s možností opravných prostředků pro zákonné zástupce o vřazení dítěte do konkrétního zařízení či o dalším přemístění dítěte v rámci sítě ústavního zařízení. Ráda bych upozornila, že v této skutečnosti vidím ze strany soudů závažnost, kterou si akt odebrání dětí z rodiny zaslouhuje, a náleží nepochybnitelně výhradně soudům. Na straně diagnostických ústavů vidím odbornost, kterou disponují diagnostické ústavy se svými odborníky tak, že mohou jednoznačně a zodpovědně rozhodnout o konkrétním zařízení nejvhodnějším pro konkrétní dítě ... Opatrovniční soudci pozměňovací návrh podporují, dále má pozměňující návrh podporu u pracovníků zařízení náhradní výchovy i MŠMT.“

Struktura zařízení

Jana Pastuchová (ANO) v rámci poslanecké diskuze konstatovala, že „pozměňovací návrh není projevem neúcty k soudcům, opatrovníční soudci tento návrh naopak podporují, podporuje ho i Ministerstvo spravedlnosti, které respektuje ústavní právo dítěte. Podporuje ho i velké množství pracovníků OSPOD a zejména pak pracovníci školských ústavních zařízení.“ Na ni navázala i Jitka Chalánková z TOP 09, podle které se návrh snaží vrátit kompetence o přemísťování dětí, které soud umístil do ústavní výchovy, zpět do diagnostických ústavů. „Nyní sice stále rozhodují soudy o nařízení ústavní výchovy, což je samozřejmě dobře, ale již není dobře, že jediným rádcem je orgán sociálně-právní ochrany dětí. Ten potom bez odborných podkladů navrhuje cílovou stanici, ačkoliv dítě neprošlo psychologickou a speciálněpedagogickou diagnostikou. Přitom pouze na základě diagnostiky je možné zodpovědně stanovit další vzdělávací a výchovné působení. Důsledkem tohoto údajně humánního přístupu je, že cílové zařízení, které mnohdy ani psychologa nemá, je ve své práci u komplikovanějších případů často bezradné, protože do diagnostických ústavů přicházejí pouze někteří podle zvážených orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Agresivní jedinci tak úspěšně rozvrací celkem do té doby poklidně fungující dětské domovy a děti, které činí jen minimální výchovné problémy, jsou v pozornosti vychovatelů upozaděny, protože centrem jejich dění jsou agresori zabírající jejich veškerý čas... Prostě struktura výchovných zařízení má posloupnost podle míry narušenosti a společenské nebezpečnosti: dětský domov, dětský domov se školou, výchovný

ústav a zařízení pro děti s extrémními poruchami chování. A to může zodpovědně zajistit pouze pracoviště, které je odborně plnohodnotně vybavené.“

„*Tak si říkám, jestli to náhodou není záměr, rozklížit funkční systém, pak říci, že je plný problémů a že je ho nutné zrušit buď okamžitě, nebo aspoň postupně (a tvářit se přitom lidumilně).*“

ústav a zařízení pro děti s extrémními poruchami chování. A to může zodpovědně zajistit pouze pracoviště, které je odborně plnohodnotně vybavené.“

Tak si říkám, jestli to náhodou není záměr, rozklížit funkční systém, pak říci, že je plný problémů a že je ho nutné zrušit buď okamžitě, nebo aspoň postupně (a tvářit se přitom lidumilně).

Není od věci si přečíst, co k věci řekla autorka pozměňovacího návrhu H. Válková. „Opatrovnické soudy jsou přetíženy. Samy se hlásí k tomu, že tuto kompetenci nechtějí, protože ji nedovedou plnit včas. ... celý proces se jenom protahuje. Přetíženost, pomalé rozhodování, chybějící specializace, nerespektování kapacity a naplněnosti zařízení. To jsou nejpodstatnější vady, které mě vedly ke zpracování pozměňovacího návrhu,“ řekla. A nebyla samotná, kdo upozornil na mail, které se snažily ovlivnit poslance s tím, že prý jde o porušování práv dítěte.

„Chce snad někdo říci, že se porušuje právo dítěte, které je chráněno ústavou a i úmluvou o právech dítěte, když se rozhoduje o uložení ochranné výchovy trestním soudem? Tam o tom rozhoduje také soud. Nicméně o zařazení do konkrétního výchovného zařízení třeba dětského vraha nebo dětského zloděje už v tom přeneseném smyslu slova, samozřejmě, pachatele činu jinak trestného, který by byl u dospělého vraždou nebo krádeží, tak o tom rozhoduje pochopitelně diagnostický ústav. Takže kde to jsme?

A proč si tady lžeme na politické půdě? Nevím, či je to zájem. Obávám se, že jsou to nestátní neziskové organizace, které zde nepochopily správně svoji úlohu, že mají totiž pomáhat dětem tam, kde stát nestačí. A obávám se, že je to i rezort práce a sociálních věcí, který se striktně drží naprosto formalistických vodítek, aniž by viděl skutečný zájem dítěte, který má ústava i úmluva o právech dítěte chránit.“

Dalo se očekávat, že ČSSD se proti návrhu na změnu postaví, konečně bylo by smutné, kdyby si to místopředsdkyně strany nedokázala ošéfovat. Ono úplně stačí, že se jednání nezúčastnila ministryně školství K. Valachová a že řada poslanců s podporou pozměňujícímu návrhu ze strany MŠMT operovala. Zuzana Kailová (ČSSD) prohlásila, že považují navrhované změny „za protiústavní, neboť jsou v příkrém rozporu jednak s Listinou základních práv a svobod a jednak i s Úmluvou o právech dítěte, které svorně požadují, aby o odebrání dítěte z péče rodičů a jeho umístění do náhradní péče jiné osobě nebo zařízení rozhodl vždy a bez výjimky pouze soud.“ Tedy – ne odborníci na základě diagnostiky.

Její vystoupení bylo pochopitelně ve shodě se slovy ministryně PSV M. Markšové. „Ráda bych připomněla, že to rozhodnutí o určení konkrétního zařízení, do něhož má být dítě umístěno, je velice zásadní, protože to ovlivňuje, kde bude dítě žít, kde bude mít své bydliště, jak bude vzdáleno od svých rodičů a jak tito rodiče, kteří jsou často ze sociálně slabých rodin, budou schopni vůbec to dítě navštěvovat a udržovat kontakt, kam dítě bude chodit do školy, kde vlastně bude mít své přátele, kde bude navazovat mezilidské vztahy. ... soudy v určitých věcech mají výsostné právo rozhodovat. Musí to tak být,“ prohlásila, což mi připomnělo nadporučíka Mazurka z Černých baronů.

Křik do zdi

Debaty byla divoká a marná, bylo to jak křik do zdi, ukázka střetu politiky s rozumem. Stojí za to připomenout, že MPSV k návrhu zaujalo pochopitelně nesouhlasné stanovisko, ministerstvo spravedlnosti souhlasné a MŠMT – neutrální. Poslanci z ČSSD (ruku pro zvedl jediný rebel, poslanec z Karlovarského kraje Josef Novotný) a KDU-ČSL se pak při hlasování postavili výrazně většinově proti, tak i tak zvedli ruce poslanci z TOP 09-STAN a ODS a pro byli poslanci z ANO, Úsvitu a KSČM. Je evidentní, že tady pravolevá linie nezafungovala.

Tento a podobné poslanecké návrhy tedy stav nezmenily. Jen se ukázalo, komu to myslí politicky a kdo se snaží nastavit pravidla tak, aby byla skutečně ve prospěch dětí, které už takhle mají v životě víc smůly, než může jeden člověk unést. V současnosti tedy rozbíhá druhé kolo tohoto pomyslně rohovnického utkání. Uvidíme, jak to mezi poslaneckými provazy zase skončí.